

Dr. Ivan Merz, provoditelj Katoličke akcije u Hrvatskoj

Još za vrijeme svoga studija u Beču, Ivan Merz je uočio da je Hrvatski katolički pokret dijelom politiziran. Zato se po povratku iz Pariza 1922. godine odmah uključio u njegov rad, te je iste godine postao prvim predsjednikom Hrvatskoga katoličkog omladinskog saveza. Zajedno s dr. Ivanom Protulipcem, Bogomirom Gottfriedom, Jerolimom Malinarom, Dragom Cerovcem i ostalim katoličkim intelektualcima zaslužan je za osnivanje Hrvatskoga orlovskog saveza. Objavljivanjem enciklike „Ubi arcano dei“ pape Pija XI. od 23. prosinca 1922. godine Ivan Merz je prihvatio njezin program, te je unatoč velikom otporu Hrvatskoga katoličkog seniorata uveo načela Katoličke akcije u organizaciju Hrvatskog orlovskog saveza. Autor na temelju izvornog arhivskog gradiva analizira koja je bila stvarna uloga dr. Ivana Merza u uvođenju i provođenju načela Katoličke akcije u organizaciji Hrvatskoga orlovskog saveza u Hrvatskoj.

Hrvatski katolički pokret i Merzovo uključivanje u njegov rad 1922. godine

Po završetku studija književnosti i filozofije u Parizu u jesen 1922. godine, mladi Ivan Merz¹ vratio se u Zagreb, gdje je dobio namještenje kao profesor njemačkog i francuskog jezika na Nadbiskupijskoj gimnaziji.² U to vrijeme Hrvatski katolički pokret (HKP) činile su đačke, omladinske i studentske organizacije, predvođene

¹ Ivan Merz, (Banja Luka, 16. prosinca 1896. – Zagreb, 10. svibnja 1928.). Osnovnu školu i realnu gimnaziju pohađao je u Banjoj Luci, od 1902. do 1914. godine. Od rujna do prosinca 1914. je na Vojnoj akademiji u Bečkom Novom Mjestu, da bi 1915. upisao Pravni i Filozofski fakultet na Sveučilištu u Beču. U ožujku 1916. pozvan je u Austro-ugarsku vojsku te je kasnije poslan na talijansko bojište, gdje je proveo najveći dio 1917. i 1918. godine. Nakon rata, vratio se u Beč i nastavio studij (1919.–1920.), a onda se preselio u Pariz (1920.–1922.) gdje je pripremao svoju doktorsku disertaciju pod naslovom: „Utjecaj bogoslužja na francuske pisce od Chateaubrianda do danas“, koju je obranio na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. U Zagrebu je od 1922. godine djelovao u Hrvatskom orlovskom savezu sve do svoje smrti 10. svibnja 1928. godine. Arhiv Ivana Merza u Zagrebu (dalje: AIM).

² Hrvatski državni arhiv u Zagrebu (dalje: HDA), Fond 890, 8298/1928., personalni spisi državnih službenika Zemaljske vlade, pokrajinske uprave, oblasnih uprava, Savske banovine, ‘Banovine Hrvatske’ i ministarstva NDH; 1892.–1945. [1946.–1951.].

Hrvatskim katoličkim senioratom (HKS),³ ekskluzivnom organizacijom koja je djelovala unutar HKP-a. Hrvatski katolički pokret, izvorno, prema njegovu utemeljitelju biskupu dr. Antunu Mahniću, zamišljen je kao nestranačka krovna organizacija, koja je okupljala đačke, studentske i omladinske organizacije, a cilj mu je bio obrana vjere i Katoličke crkve, preobrazba javnog života po vjerskim katoličkim načelima, stvaranje i promicanje socijalne organizacije prema uputama pape Lava XIII., te ostvarenje ideala kršćanske demokracije. Upravo to su bile glavne premise koje je krčki biskup dr. Antun Mahnić 14. lipnja 1904. predočio papi Piju X. u Vatikanu.⁴ Te iste godine u Hrvatskoj je započeo djelovati HKP. Pristupilo se organiziranju sveučilištaraca i đačke omladine. Međutim, niti sam biskup Mahnić koji je uživao neprikosnoven ugled među članstvom svih organizacija, nije mogao predvidjeti koje će posljedice proizići nekoliko godina kasnije.

Još prije početka Prvog svjetskog rata pojavile su se nesuglasice među članovima HKP-a do te mjere da im je prijetio raskol. Glavni idejni vođa i predvodnik te skupine bio je dr. Petar Rogulja, koji je tada bio urednik najčitanijih zagrebačkih „Novina“. On i njegovi sumišljenici smatrali su da bi svi članovi pokreta trebali imati jedinstvene poglede ne samo u vjerskim, nego i u socijalnim, literarnim i političkim pitanjima. U „Novinama“ su se sve češće pojavljivali neodmjereni članci, koji su dodatno zaoštravali odnose među članovima HKP-a. Najžešće optužbe na račun pisanja „Novina“ dolazile su iz pravaškog lista „Hrvatska“ koji je optužio uredništvo „Novina“, da „služe slobodnim zidarima i velikosrpskoj propagandi.“⁵ Vlč. Matija Manjarić je hladnokrvno konstatirao da „Novine“ u sebi sadrže „nekatoličke elemente“. Rogulja je zbog toga bio u (ne)milosti okružja u kojemu je radio te je morao iz istih razloga podnijeti ostavku. Na uredničkom mjestu zamijenio ga je dr. Janko Šimrak, kasniji križevački grkokatolički biskup, a Rogulja se zaposlio u Zadružnoj zvezi u Ljubljani.

Svoja shvaćanja HKP-a i svoj idejni program iznio je dr. Rogulja u članku „Pred zoru“, koji je dodatno uskovitlao duhove. Sukob mišljenja i sučeljavanja oko koncepcije HKP-a i njegovog daljnjeg usmjeravanja dosegao je 1916/17. svoj vrhunac.

Rogulja je sam priznao da je „otprilike i netočno“ opisao stanje u HKP-u. U tom članku Rogulja razlikuje tri generacije članova HKP-a. Prvu generaciju je determinirao kao „religiozni i kulturni konzervativizam“, gdje je svrstao pravaše, koji su bili kritizerski i polemički raspoloženi, bez plodonosnih inicijativa i zrele kreativnosti, zatvoreni u sebe. To je razdoblje pokušaj etabliranja HKP-a do 1910. godine i ima

³ Osnivačka skupština Seniorata osnovana je 30. ožujka 1913. u Ljubljani. Nejasno je kada je osnovan HKS. Neki autori (F. Šanjek, L. Znidarčić) tvrde da je to bilo 1912. godine. KRIŠTO 1994, MATIJEVIĆ 1998.

⁴ MAHNIĆ 1904: 115.

⁵ KRIŠTO 1994, NAGY 2002: 641.

oznaku traženja identiteta i prepoznatljivosti u javnom i društvenom životu. Drugu generaciju, prema Rogulji, činili su mladi inventivni intelektualci koji su bili pod utjecajem Janeza E. Kreka iz Slovenije. To je prema Rogulji „zlatno doba“ pokreta, jer je ta skupina najzaslužnija za stvaranje zdrave osnove za rad među đaštvom i javni život. Bilo je to razdoblje društveno-političke angažiranosti i težnje hrvatskih katolika prema narodnom jedinstvu Hrvata i Slovenaca, što je kasnije prošireno i na Srbe. To obuhvaća razdoblje od 1910. do pojave „Riječkih novina“ potkraj 1912. godine. I tzv. treća generacija pojavljuje se krajem 1912. godine. Bilo je to vrijeme preustroja, kolebanja i neodlučnosti, koje pada upravo u vrijeme pojave „Riječkih novina“, a prije početka rata. U tu generaciju spada i sam Rogulja, a zauzimali su se za nacionalno jedinstvo Hrvata, Slovenaca i Srba, u koje bi se kasnije priključili i Bugari, te pomirljivo shvaćanje kulturnog i političkog odnosa prema Srbima. Svi članovi te generacije bili su za najintenzivniji kulturni i prosvjetni rad u narodu izbjegavajući po mogućnosti sukobe s liberalnim skupinama.⁶

Ovakva konvencionalna Roguljina razdioba na „nacionalce“ i „integralce“, izazvala je proteste među članovima HKP-a. Biskup Mahnić je bio ogorčen člankom, što se vidi iz njegova pisma Živkoviću, ali je kasnije popustio.⁷ Bio je uvjeren, da će se polaganom evolucijom i njegovim pozitivnim izlaganjem crkvenih načela pokret sam po sebi odreći ideja članka „Pred zoru“ i povratiti tradiciji. Mahnić se, na žalost, prevario. Rogulja je svoju ideologiju, koja je od svoga početka izazivala podjele i oštra sučeljavanja, nametnuo HKP-u.⁸ Stvaranjem prve južnoslavenske državne zajednice – Kraljevstva SHS, Roguljina skupina unutar HKS-a doživjela je svoj puni trijumf.

Taj razdor se produbio još više dolaskom Ivana Merza u Zagreb 1922., koji se oštro suprotstavio Roguljinoj struji glede politizacija pokreta. Merz je smatrao da cijeli HKP treba biti izvanstranački i potpuno depolitiziran, a HKS se treba potpuno i bezuvjetno podvrći katoličkom episkopatu.

Merzova programska koncepcija Hrvatskoga katoličkog pokreta

Merzova programska koncepcija bila je potpuno oprečna i dijametralno suprotna Roguljinom krugu shvaćanja HKP-a, koji je sam Rogulja transformirao u politiku novog smjera kroz Hrvatsku pučku stranku (HPS), a njezino članstvo impregnirao kao potencijalne glasače na parlamentarnim izborima. Merz se nije mogao složiti s takvim shvaćanjem „svenarodnog HKP-a“, kao općenitom pojavom, koja s jedne

⁶ ROGULJA 1916/17: 125-135.

⁷ VERAJA 1998.

⁸ Petar Grgec je smatrao da je Roguljina podjela na katoličke „neutralce“ i „nacionalce“ preoštra kvalifikacija, koja nije odgovarala stvorenom stanju stvari. Ali je držao da je Rogulja bio u pravu što se tiče „zametaka tih dviju struja“, koje su bile očigledne u HKP-u. GRGEC 1921: 46.

strane homogenizira narod i čini ga nacionalno svjesnim, a s druge strane javlja se neko retuširanje nacionalnog i ograničavanje katolicizma, koji bi valjda imali biti inkorporirani i uporabljeni u političkim nadmetanjima kako ga je zamislio Roguljin krug. Tu nacionalnu i konfesionalnu zasebnost trebalo je premostiti idejom o jednoj državi, a nacionalno i konfesionalno posve izjednačiti s drugim nacijama i konfesijama. Stvoriti jedinstvenu kulturu na jugu Europe i jednu državu za sve narode.

Ovom se shvaćanju i politizaciji Katoličkog pokreta suprotstavio i đakovački seniorat. Između ostalih, dr. Živković u „Hrvatskoj straži“ je napisao kako se ne smije podržavati ono narodno jedinstvo koje niječe nacionalni identitet Hrvata i istovremeno potkapa temelje Katoličke crkve. A Josip Gunčević⁹ je na sastanku Hrvatskoga katoličkoga društva „Strossmayer“ 31. srpnja 1918. rekao: „Nama treba sloge i osuditi treba svaki pokušaj, da se posije razdor među Srbe i Hrvate. Ali ta sloga ne mora se nužno bazirati na etnografskom jedinstvu Hrvata i Srba. Pa ako je to uvjerenje pojedinaca, ako bi to bilo i uvjerenje naroda i većine članova HKP-a, ipak ostaje princip da se radi toga ne smiju razbijati katolički redovi [...]. I mi ćemo se prema svom položaju baviti politikom, ali samo kao članovi HKP-a, a ne kao pokret, koji bi bio obvezan na određeni politički pravac [...]“¹⁰ S Roguljinim mišljenjem, pogotovo glede politizacije HKP-a, Merz se nije nikako slagao. Na svome predavanju u Hrvatskom katoličkom akademskom društvu „Hrvatska“, on je iznio drugačije gledište: „Naš se pokret rastvara i udario je lošim putem. [...] Religija je postala sredstvo nacionalizmu. [...] Katolicizam je naš cilj a ne sredstvo. [...] Za vrijeme rata stvorila su se uporedo dva naraštaja: nacionalno-intelektualni i religiozni. Oba se tipa moraju stopiti i vodstvo mora dobiti u ruke drugi tip.“¹¹ Time se Merz odredio naspram vodstva HKP-a, ali i dao nove smjernice za njegovo djelovanje.

Merz je snažno zastupao stajalište da se kriza u HKP-u jedino može prevladati depolitizacijom Pokreta i vraćanju svome izvoru, koji je zacrtao njegov ideolog biskup dr. Antun Mahnić.

Niti sam Mahnić nije u ovome sporu mogao ostati indiferentan, shvativši da svako daljnje odugovlačenje u sukobu može rezultirati konačnim raskolom u HKP-u. Da bi to spriječio, zahtijevao je da cijeli HKP bude pod neposrednim vodstvom katoličkog episkopata, napose nakon prihvaćanja „Svibanjske deklaracije“ Jugoslavenskog kluba, koja je bila posljedica Roguljina shvaćanja „narodnog jedinstva“

⁹ Josip Gunčević, publicist i pedagog (Grižići kraj Broda na Savi, 15. ožujka 1895. – Donji Macelj kraj Krapine, 4/5. lipnja 1945.). Gimnaziju je pohađao u Požezi, Đakovu i Osijeku, gdje je 1914. maturirao. Teologiju je studirao u Đakovu te 1918. bio zaređen za svećenika. Doktorirao je na Bogoslovnom fakultetu u Zagrebu (1928.). Bio je član Hrvatskoga katoličkog seniorata. U travnju 1945. povlačio se pred partizanima na zapad te bio uhićen i ubijen sa skupinom svećenika i bogoslova u Maceljskoj šumi u predjelu Lepa bukva. *Hrvatski biografski leksikon*, 1. izd., s. v. „Josip Gunčević“.

¹⁰ N. N. 1927: 69-70.

¹¹ AIM, „Bilješke Ivana Merza“ (rukopis).

Hrvata, Slovenaca i Srba.¹² Međutim, treba kazati što se tiče tadašnje politike i ideje o stvaranju zajedničke države, da je bio transparentan, ali je želio sačuvati HKP od politizacije. Njegova vizija HKP-a nije imala stranačke ciljeve ni okvire. Štoviše, Mahnić je bio protiv politizacije pokreta. Svoje neslaganje s tadašnjom politikom i usmjerenjem HKP-a članovi „Hrvatske“ izrazili su nakon Merzove vizije HKP-a, kada su poslali pismo uredništvu „Luči“, koje je bilo svojevrsna sinteza i zaključak Merzove predavanja. U pismu se, između ostalog, ističe: „[...] nije toliko važno, koliko ‘Luč’ vrijedi sa znanstvenog i umjetničkoga gledišta, nego je najvažnije to, koliko ‘Luč’ vrijedi za izgrađivanje naših ideja, [...] napose mladih [...] stoga je glavna i najvažnija zadaća ‘Luči’ da koncentrira svoje sile na stvaranje katoličkoga svjetonazora.“¹³ Merz je očito aludirao na katolički preporod, ali i na HKP koji neće biti opterećen hipotekom nikakve političke ideologije, štoviše, koji će biti potpuno depolitiziran i utemeljen isključivo na papinim enciklikama i dokumentima koje je upravo biskup Mahnić kao otac HKP-a permanentno apostrofirao, a Merz osobno krajem 1923. počeo uvoditi kroz Katoličku akciju u konkretan život.

Ivan Merz, predsjednik Hrvatskoga katoličkog omladinskog saveza

Budući da je Merz za svoga studija u Beču bio član tamošnjeg katoličkog akademskog društva „Hrvatska“, logičan korak bio je da nakon završenih studija postane član Hrvatskoga katoličkog seniorata (HKS). Iako je smatran pravim članom Seniorata, Merz zbog načelnih razloga nije položio propisanu seniorsku prisegu.¹⁴ Tadašnji predsjednik Seniorata bio je Merzov profesor iz gimnazije, književnik dr. Ljubomir Maraković. U Senioratu Merz susreće svoga nekadašnjeg kolegu iz bečke „Hrvatske“, dr. Avelina Čepulića i dr. Ivana Propulipca, kojega je upoznao na svečanom zborovanju u Mariboru 1920. godine. U Zagrebu je Merz upoznao i učiteljicu građanske škole Maricu Stanković, koja je kasnije postala Merzova bliska suradnica i buduća predsjednica hrvatskih orlica. Bila je tu zapravo cijela elita hrvatskih katoličkih intelektualaca koji su se snažno angažirali u HKP-u.¹⁵

¹² KRIŠTO 1994.

¹³ 1918. Pismo uredništvu. *Luč*, Zagreb, 9: 6.

¹⁴ Glede Seniorske prisega, *Seniorski Vjesnik* od listopada 1921. piše: „Već smo pisali o zavjernici. Još imade drugova, koji se ne mogu s time složiti. Naglašujemo: na sjednici, na kojoj je donesen taj zaključak, bio je prisutan jedan član episkopata i zaključke odobrio: za zavjernicu znade episkopat, pred episkopatom nema Seniorat tajne“. Međutim, Merz je smatrao da se Seniorska prisega kosi s crkvenim zakonom, zbog čega je odbio položiti propisanu prisegu. Uredništvo. 1921. *Seniorski Vjesnik*, Zagreb, 10: 2; GUBERINA 1937. *Non Quis, sed Quid, Sukob dviju ideja (Domagojzma i Kat. akcije u hrvatskom katolicizmu)*, Šibenik.

¹⁵ Osim njih, glavni predstavnici oporbe protiv Roguljina shvaćanja treće generacije HKP-a bili su: vlč. Grgur Galović, Augustin Wolf, dr. Andrija Živković i o. Ante Alfrević.

Svoj rad Ivan Merz je započeo u Hrvatskom katoličkom omladinskom savezu (HKOS), grani Hrvatskoga katoličkog pokreta, kojemu je postao predsjednikom 3. prosinca 1922. godine.¹⁶ Iako je Merz za predsjednika HKOS-a bio izabran na prijedlog Seniorata, uspio je u „Pravila“ Saveza uvrstiti da je HKOS „crkvena organizacija, koja spada pod kompetenciju Crkve, a predstavnik je Crkve njezin duhovni savjetnik“.¹⁷

Budući da su postojala brojna omladinska društva, bilo je nužno da se sve omladinske organizacije inkorporiraju u jednu središnju organizaciju. Upravo zbog te važne činjenice u organizaciji Hrvatskoga katoličkog narodnog saveza (HKNS), kao središnjice katoličkih prosvjetnih društava, u Zagrebu je 3. prosinca 1922. održan Prvi kongres hrvatske mladeži. Na kongresu su bile zastupljene gotovo sve omladinske organizacije. Nazočni su bili delegati iz Zagreba, Karlovca, Dragalića, Požege, Iloka, Đakova, Rječice, Pribića, Krašića, Ivanić Grada, Koprivnice, Čakovca, Križevaca, Vukovara, Banja Luke, Žažine, Đurđevca, Prelošćice, Selnika, Jakšića, Novog Marofa, Lipovljana, Srijemskih Karlovaca, Sv. Ivana Zeline, Jelenja, Vrpolja, Novigrada na Dobri, Petrovaradina i Zlatara. Skup je otvorio predsjednik Saveza, biskup dr. Josip Lang, koji je u uvodnom slovu istaknuo važnost i značenje omladinskih društava, napose njihovu ulogu u odgoju mladeži.¹⁸ U ime Orlovskog podsaveza, Kongres je pozdravio Stjepan Vladarski, a u ime Hrvatskoga katoličkog akademskog društva „Domagoj“¹⁹, Joso Barišić, koji je istaknuo da će „domagojci“ i dalje ostati vjerni Katoličkom pokretu i revni radnici za omladinski pokret. Od ostalih sudionika govorili su još Nikola Kresnik, predstavnik „Kačića“, koji je pozvao omladinske organizacije na veću slogu i zajedništvo. U ime „katoličkih đaka“ skupu se obratio sveučilištarac Božo Nikolić, koji je smatrao da je nužna solidarnost između đачke i ostale omladine. Danica Bedeković, tajnica „Hrvatske katoličke ženske sveze“, istaknula je „ustrajnost i požrtvovnost“ kao nužni preduvjet za uspjeh omladinske organizacije. U ime katoličke omladine iz Bosne, skup je pozdravio Marko Ivelić, a u ime omladine iz Dalmacije Jakob Herceg.²⁰ Netom poslije Prvog hrvatskog katoličkog omladinskog kongresa, održanog u prosincu 1922., i utemeljenja HKOS-a, donesena su „Pravila“ Hrvatskog katoličkog omladinskog saveza, koja su potpisali dr. Ivan Merz kao predsjednik, Jerolim Malinar

¹⁶ AIM, „Zapisnik Hrvatskog katoličkog omladinskog saveza“ (rukopis).

¹⁷ Arhiv Hrvatske biskupske konferencije (dalje: AHBK) u Zagrebu, „Pravila HKOS“.

¹⁸ Uredništvo. 1922. *Mladost*, Zagreb, 11-12: 137.

¹⁹ HKAD „Domagoj“ osnovano je 10. studenoga 1906. u Zagrebu, a aktivno je radilo na okupljanju katoličkih đaka svih srednjih škola u Hrvatskoj. Osnivanjem HKAD-a „Domagoj“ opravdano se može kazati da je tada započelo organizirano djelovanje HKP-a u Hrvatskoj, jer je HKAD „Hrvatska“ djelovalo u Beču.

²⁰ Uredništvo. 1922. *Mladost*, Zagreb, 11-12: 137-138.

kao tajnik, te predstavnici ostalih omladinskih društava.²¹ Nadbiskupski duhovni stol je rješenjem broj 2081 odobrio Pravila HKOS-a na svojoj sjednici 2. ožujka 1923., te imenovao o. Brunu Foretića D. I. duhovnim savjetnikom toga udruženja. Rješenjem Pokrajinske uprave za Hrvatsku i Slavoniju br. 11752-1923, Pravila je odobrio Odsjek za unutarnje poslove, 17. ožujka 1923. godine.²² Merz je bio zadovoljan iskorakom koji je napravljen u cilju homogenizacije katoličkih omladinskih i prosvjetnih društava, napose jer je u čl. 2 Pravila Hrvatskoga katoličkog omladinskog saveza, pisalo da je „svrha Omladinskog saveza jedinstveno organiziranje hrvatske katoličke omladine na katoličkim principima te da Omladinski savez nema nikakvih političkih ciljeva“, što je, dakako, bilo suprotno Roguljinoj struji i Senioratu, koji su željeli cijeli HKP politizirati.²³ Međutim, bio je to tek početak sukoba koji će se kasnije sve više produbljivati, napose nakon uvođenja načela Katoličke akcije u Hrvatski orlovski savez.

Prigodom osnivanja Hrvatskoga katoličkog omladinskog saveza, pismo podrške uputio je osobno Papa Pio XI. u kojemu, između ostaloga, ističe: „Od svega srca blagoslivljamo Hrvatski katolički omladinski savez i sva njegova pojedina hrvatska katolička omladinska i prosvjetna društva te sve njegove članove i njihovo zajedničko glasilo ‘Mladost’, kao i sve one, koji šire i podupiru ova moćna sredstva, što su namijenjena vremenitom i vječnom dobru pojedinaca i cijeloga hrvatskoga naroda.“²⁴ Prvi zajednički sastanak zagrebačkih omladinskih društava održan je 13. svibnja 1923., na kojemu je bio nazočan veći broj predstavnika omladinskih društava, među kojima Katoličko omladinsko društvo „Kačić“, Hrvatsko katoličko djetičko društvo, Hrvatska katolička omladinska organizacija „Mladost“, Hrvatsko katoličko omladinsko društvo „Rodoljub“ i Hrvatsko katoličko naučno društvo „Eckert“.²⁵ Tom prigodom Merz je održao predavanje u kojemu je naglasio „da je iskrena ljubav i prijateljstvo između pojedinaca i društava prvi i glavni uvjet za uspjeh i napredak svakog pothvata“.²⁶ Osim angažmana u HKOS-u, Merz je privatno studirao filozofiju i teologiju, te je proučavao crkvene dokumente i osobito enciklike, govore i odredbe papa.²⁷ Danas možemo ustvrditi da je upravo u njima Merz pronašao vrelo koje je bilo temelj za njegove kasnije javne nastupe.

²¹ AHBK, „Pravila HKOS“.

²² Rješenje je potpisao šef Odjeljenja za unutarnje poslove dr. Mavro Gojković. Uredništvo. 1923. *Mladost*, Zagreb, 5: 62.

²³ Dr. Petar Rogulja i dr. Ivan Merz bili su dva antipoda. Dok je Rogulja HKP-u dao politički smjer, dr. I. Merz želio je zaokrenuti HKP na crkvenu liniju i uvesti načela KA u sve đačke i studentske organizacije.

²⁴ Uredništvo. 1923. Blagoslov od Pape. *Mladost*, Zagreb, 8: 106.

²⁵ AIM, Zapisnik HOS-a; Uredništvo. 1923. *Mladost*, Zagreb, 7: 100-101.

²⁶ MERZ 1923b: 95.

²⁷ AIM, Dragutin Kniewald, „Životopis dr. Ivana Merza“ (rukopis).

U njegovim privatnim bilješkama iz 1927. godine, dakle neposredno prije svoje smrti, zapisao je: „Ako dakle želimo raditi kao katolici prema ispravnim načelima bilo gdje, potrebno je proučavati nauku Kristovu na vrelu: u bulama, enciklikama, govorima sv. Oca itd. Štoviše, ovi dokumenti živog učiteljstva imaju za pretežni dio katolika veće značenje od Sv. Pisma, jer nam Sv. Pismo ne govori uvijek jezikom našega vijeka. [...] A eto to čine dokumenti Sv. Stolice, koji nam govore današnjim jezikom i rješavaju nam na temelju filozofije i Objave današnje poteškoće i daju siguran pravac našoj djelatnosti. [...] I eto dužnost je Katoličke Akcije da nam Papu opet približi i da nas pouči kako se sva naša nastojanja moraju ravnati prema smjernicama tog našeg neposrednog učitelja i pod vlašću tog našeg neposrednog zapovjednika [...]“.²⁸

Osnivanje Hrvatskog orlovskog saveza

Nakon orlovskog sleta održanog 1920. u Mariboru, na kojemu su sudjelovale brojne orlovske organizacije iz cijele Europe, u Hrvatskoj se među katoličkim intelektualcima javila ideja da se cijeli katolički omladinski pokret u Hrvatskoj ujedini u jednu jedinstvenu organizaciju, koja bi zastupala interese svih katoličkih organizacija koje su djelovale na prostoru Hrvatske. Jedna od ozbiljnijih katoličkih organizacija bio je „Orlovski podsavez“ sa sjedištem u Zagrebu, koji je bio ujedinjen u Jugoslavensku orlovsku zvezu (JOZ) sa sjedištem u Ljubljani. Orlovski podsavez, kao omladinska organizacija, nije se više zadovoljavao samo gimnastikom, nego je svoju djelatnost proširio na prosvjetni, pedagoški, pastoralni i kulturni rad.²⁹ U to vrijeme niz katoličkih organizacija bio je pod paskom policije ili im je djelovanje bilo reducirano. Zato je i Odluka Ministarstva prosvjete od 6. veljače 1923., kojom je ukinuta zabrana odlaska đaka u orlovska društva, samo ubrzala odluku o ujedinjenju Hrvatskoga katoličkog omladinskog saveza (HKOS) i Orlovskog podsaveza (OP). Već 17. kolovoza 1923. za vrijeme Euharistijskog kongresa u Zagrebu održana je glavna skupština Orlovskog podsaveza, na kojoj je učinjen prvi korak za ujedinjenje. Izabrano je vodstvo Orlovskog podsaveza u koje su ušli i čelnici HKOS-a. Za predsjednika Orlovskog podsaveza izabran je dr. Josip Andrić, za potpredsjednika dr. Ivan Merz, a ostale članove predsjedništva su činili Ivan Oršanić, Juraj Dušak, Drago Raica i Bogomir Gottfried.³⁰ Bio je to još jedan u nizu koraka prije samoga osnivanja Hrvatskog orlovskog saveza. U ime pripravnog odbora Hrvatskoga katoličkog orlovskog saveza, 18. studenog 1923. u Ljubljani je boravio dr. Ivan Merz koji je razgovarao s predstavnicima

²⁸ AIM, „Privatne bilješke Ivana Merza“ (rukopis).

²⁹ PROTULIPAC 1926, PILEPIĆ 1938.

³⁰ PROTULIPAC 1926.

Jugoslavenske orlovske zveze. Kakvo je bilo Merzovo stajalište, najbolje se može vidjeti iz njegovih pisma koje je 2. studenoga 1923. uputio Jugoslavenskoj orlovskoj zvezi u Ljubljani. U pismu Merz, između ostaloga, ističe: „Orlovska organizacija mora u vjersko-ćudorednom odgoju svojih članova djelovati ovisno od službenog crkvenog vodstva; Orlovska organizacija mora za svoje širenje imati prethodnu dozvolu onog biskupa, na kojega se teritoriju kani širiti: svećenik ne može biti ni članom ni odbornikom u orlovskoj organizaciji. [...]“³¹ Time je Merz želio vodstvu JOZ-a kazati da ni slovensko orlovstvo po svojim pravilima nije svjetovna, nego vjersko-kulturna organizacija i da se prema tome ima podrediti doktrinarnoj i izravnoj vlasti crkvenog autoriteta. Slovenci nisu prihvatili njegove ideje, a glavni razlog bio je što su slovenski Orlovi bili priklonjeni „Slovenskoj ljudskoj stranci“ (SLS), što je značilo da je i Slovenski orlovski podsavez bio politiziran. Obzirom da svaki daljnji razgovor sa slovenskim Orlovima nije naišao na pristanak i odobravanje, napose kada se govorilo o depolitizaciji katoličkih organizacija, Merz je nakon brojnih razgovora u Hrvatskoj s čelnicima OP-a, smatrao da je potrebno što prije osnovati Hrvatski orlovski savez kao organizaciju koja će biti katolička, usmjerena prema Crkvi i podređena autoritetu, brizi za vjerski život i nutarnji život njezinih članova. Nova organizacija „treba biti sastavljena od katoličkih laika, potpuno depolitizirana, a svećenici neće moći biti članovi, jer svećenička vojska imade da bude iznad laičkih društava.“³²

Na glavnoj skupštini održanoj 16. prosinca 1923. godine u Zagrebu, odlučeno je da se stapaju Orlovski podsavez i Hrvatski katolički omladinski savez u jednu organizaciju koja se naziva Hrvatski orlovski savez (HOS).³³ Time je HOS poprimio u cijelosti sav vjersko-prosvjetni program Omladinskog saveza, a tjelovježbeni rad slovenskog orlovstva postao je samo akcidentalnim dijelom hrvatskog orlovstva.³⁴ U predsjedništvo HOS-a su izabrani: dr. Ivo Protulipac (predsjednik), Juraj Dušak (potpredsjednik), Jerolim Malinar (tajnik), dr. Ivo Merz (prosvjetni referent), Marijan Kovač (blagajnik), Bogomir Gottfried (načelnik), Drago Cerovac (organizacijski referent), Ivan Oršanić, Juraj Kožić (revizor) i Mirko Tropan (zamjenik revizora), te još tri odbornika – Rudolf Petek, Ivan Biškup i Franjo Dujmović.³⁵ Osnutak HOS-a naišao je na veliko odobravanje, napose među omladinskim udrugama jer je orlovstvo postalo osnovnom organizacijom cjelokupne hrvatske katoličke omladine.

³¹ AIM, „Pismo I. Merza Jugoslavenskoj orlovskoj zvezi od 2. studenog 1923.“

³² AIM, „Pismo Ivana Merza episkopatu“, F 25, 8.

³³ AIM, „Zapisnik Hrvatskoga orlovskega saveza“, od 16. prosinca 1923.

³⁴ MERZ 1924b: 10-11.

³⁵ AIM, „Zapisnik HOS-a“, od 16. prosinca 1923.

Hrvatski orlovski savez je najprije želio urediti odnose s crkvenim vlastima kao vrhovnim vodstvom cijele Katoličke akcije.³⁶ Posebno zanimanje za HOS pokazivao je vrhbosanski nadbiskup Ivan Šarić. On je ustvrdio da je u „Orlovstvu zbilja oživotvoren idealni tip omladinske organizacije“.³⁷ Prema Šariću, potrebna je potpuna pokornost biskupima i obveza svakog orlovskog društva da ima svog duhovnog vođu, tj. svećenika.

Dr. Ivan Merz, predvoditelj Katoličke akcije u Hrvatskoj

Objavljivanjem enciklike pape Pija XI. *Ubi arcano Dei* od 23. prosinca 1922. godine, koja se obraća čitavom katoličkom episkopatu i kleru, papa je zapravo iznio program svoga pontifikata. Tako u enciklici, između ostaloga, piše: „Katolička akcija spada u pastirsku dužnost klera i u kršćanski život vjernika [...]. Ovamo treba uvrstiti uopće i skup svih onih uredaba, osnova i djela, koje se označuju imenom nama predrage Katoličke akcije. Sve ove i druge slične stvari [...] ne samo da treba čvrsto držati, nego i prema odnošajima ljudi i prilika s još većim marom promicati i novim sredstvima jačati. Ako bi se to kome činilo teškim te za pastire i stado vjernika prenapornim, neka uzme na um, kako je to potrebno i kako je posebno vezano s pastirskim dužnostima i sa životom kršćanskim; *et in praecipuis sacri Pastoris officiis ac vitae christianae rationibus posita*“.³⁸

Objavljivanje enciklike i u Hrvatskoj je izazvalo veliku pozornost. Jugoslavenski katolički episkopat (JKE) pozivajući se izrijeком na encikliku *Ubi arcano Dei*, u svojoj kolektivnoj pastoralnoj poslanici od 23. kolovoza 1923., br. 105/Pr., pozvao je cjelokupno svećenstvo, „da se za Katoličku akciju, koju papa Pio XI. naziva dijelom duhovne pastve, zauzme mirno i pod vodstvom vlastitog Ordinarija“.³⁹ Temeljna zadaća Katoličke akcije (KA), prema Piju XI., je potpuna neovisnost i izvanstranačnost KA, te njena kulturna, socijalna i odgojna djelatnost koja treba biti u korelaciji s crkvenom vlašću.⁴⁰

Nakon odluke i naputka Episkopata, sve glasnije se čulo kako je potrebno da i u Hrvatskoj sve katoličke organizacije prihvate načela KA.

³⁶ Na prvoj sjednici Orlovskog saveza od 18. prosinca 1923., za duhovnog savjetnika HOS-a izabran je isusovac o. Bruno Foretić, čiji je izbor pismeno najavljen Nadbiskupskom duhovnom stolu. AIM, „Zapisnik sa sjednice HOS-a“.

³⁷ Uredništvo, 1924. Pastirski list vrhbosanskog Nadbiskupa svemu svećenstvu Vrhbosanskom o katoličkom Orlovstvu. *Katolički list*, Zagreb. 18: 211.

³⁸ Pio XI. 1923. *Ubi arcano Dei*. *Vrhbosna*, Sarajevo, 3. i 4: 17-27.

³⁹ Jugoslavenski katolički episkopat. 1925. Pastoralna poslanica od 23. kolovoza 1923., br. 105/Pr., *Katolički list*, Zagreb, 53: 748.

⁴⁰ BAKŠIĆ 1925: 66.

Ivan Merz je osobno, kao pobornik ideje o organiziranim nestranačkim katoličkim organizacijama, izvijestio vodstvo HOS-a o potrebi organiziranja HOS-a prema načelima KA. Tako je na sastanku predsjedništva HOS-a, održanom 5. rujna 1923., Merz govorio o depolitizaciji katoličkih organizacija, gdje je naišao na žestok otpor Seniorata, koji su smatrali bespotrebno mijenjati programska načela katoličkih organizacija i uvoditi KA u organizacije koje već jesu katolički organizirane i koje prihvaćaju katolički nauk. Merz je kao osnovno načelo isticao da Crkva, tj. papa i biskupi moraju voditi i stvarati ideologiju Katoličkog pokreta. To je bila temeljna razlika u odnosu na dotadašnje poimanje i praksu u katoličkim organizacijama, tj. cijelom HKP-u. Za razliku od HKP-a koji je bio organiziran od samih sudionika, vodstva HKS-a koje je svime upravljalo i donosilo sve odluke bez pristanka Episkopata, Katolička akcija, kao organizirani pokret, bila je izravno podvrgnuta crkvenoj hijerarhiji, papi i nadležnim biskupima, te je bila „izvan“ i „iznad“ stranačkog i političkog života. Za tu je prigodu dr. Merz napisao brošuru pod naslovom: „Katolička akcija u Italiji“, prema kojoj je KA vjerska, a ne politička organizacija, te se ona ima ravnati po nauci Crkve i smjernicama Svete Stolice, te odredbama nadležne crkvene vlasti.⁴¹

Osim sve snažnijeg prodiranja ideje o KA, koju je zastupao Merz, mnogo je brige Senioratu tada zadavala Hrvatska pučka stranka (HPS) koja je na ožujkim izborima 1923. doživjela težak izborni fiasko.⁴² Poraz „političke grane“ HPS shvaćen je kao kriza cijelog HKP-a i, naravno, njegove elite Seniorata.⁴³

Merz je jasno uočio da je cijelo vodstvo Hrvatskoga katoličkog pokreta u rukama Seniorata te da nisu poštivali hijerarhiju, a još manje mjesne biskupe i Episkopat.

Prema pravilima HOS-a, Katoličkoj akciji mogli su pristupiti svi laici, napose članovi đачkih i omladinskih organizacija, dok katolički kler nije mogao biti član u organizacijama KA.⁴⁴ Djelujući isključivo i jedino pod jurisdikcijom Episkopata, KA je imala „izrazito vjersko-moralnu svrhu“, što je značilo da nije obuhvaćala organizacije namijenjene djelovanju sa svjetovnim ciljevima, dakle gospodarske zadruge, sindikate, političke stranke i slično.⁴⁵ Merz je smatrao da je osnovno pitanje KA, je li ona dio pastirske službe svećenika i biskupa i kršćanskog života vjernika, ili je nacionalno-socijalno-kulturni i stranačko-politički pokret. Od samog osnivanja Hrvatskoga orlovskog saveza, Merz je isticao da KA trebaju voditi biskupi, a svećenici imaju ulogu duhovnika u katoličkim organizacijama.

⁴¹ MERZ 1924a: 4.

⁴² AIM, „Dnevnik dr. Dragutina Kniewalda“ (rukopis).

⁴³ GUBERINA 1928: 3.

⁴⁴ AIM, „Pravila Hrvatskog orlovskog saveza“ (rukopis).

⁴⁵ ŠANJEK 2002: 627

Međutim, Seniorat je činio upravo suprotno, jer je želio sve voditi, sve pratiti i sve nadzirati, što je bilo u suprotnosti s temeljnim načelima KA i Merzovim poimanjem Katoličkog pokreta, napose ulogom, mjestom i sadržajem katoličkih organizacija u okviru KA.⁴⁶ Merz je intenzivno radio na tome da Hrvatski katolički pokret zaokrene i usmjeri prema smjernicama i načelima enciklike *Ubi arcano Dei*.

U svome pismu upućenom Episkopatu, Merz je zamolio biskupe da u svim biskupijama imenuju duhovne savjetnike koji će voditi brigu za vjerski odgoj omladinskih društava, a ujedno da svako pojedino društvo dobije svoga duhovnika.⁴⁷ Dakle, u vrlo kratkom vremenu bila su ostvarena dva kapitalna zahvata u smjeru KA.

Biskupi Kraljevine SHS reagirali su na encikliku *Ubi arcano Dei* 23. kolovoza 1923. svojom poslanicom upućenom na cijelo katoličko svećenstvo, u kojoj su tražili „neka svećenici marljivo rade u Katoličkoj akciji kao dijelu svoje duhovne pastve“.⁴⁸ Jugoslavenska katolička đačka liga (JKĐL), kao organizacija sveukupnog katoličkog đastva, održala je đački tečaj za vrijeme euharistijskog kongresa 20. i 21. kolovoza 1923. godine. Inače, sam euharistijski kongres nije ostavio jačih tragova u životu hrvatskih katolika, osim što je ostao u sjećanju po velikom slavlju koje je bilo upriličeno u Zagrebu. Čini se da je bio značajniji tečaj za đake održan u sklopu kongresa, na kojemu je Ivan Merz imao zapaženo predavanje pod naslovom: „O sticanju podmlatka“, koje je izazvalo veliku pozornost javnosti, jednako kao i njegovo predavanje „Novo doba“ u bečkoj „Hrvatskoj“ 1919. godine.⁴⁹

Svoj zagrebački nastup Merz je započeo ovim riječima: „Naslov bi ovog referata mogao glasiti: Kako će organizirani katolički đak spašavati duše? Već same riječi ‘spašavati duše’ upućuju nas na ideju pastorizacije. Pogledajmo temeljne principe i primijenimo ih na konkretne prilike, u kojima živi naše đastvo. Onaj koji želi spašavati duše drugih, mora najprije znati kako će spasavati svoju vlastitu dušu. [...] Temelj našeg apostolskog rada i uspjeha leži u nama samima, u našem odnosu k Isusu koji u nama mora da živi [...]“.⁵⁰ Merz polazi sa stajališta da treba stvarati atmosferu snošljivosti i tolerancije, izabirati elitu, ali ne odvajati se od ostalih poput kakve klike. Bile su to misli koje su se u svojoj poruci u potpunosti podudarale s Merzovim zapažanjima izrečenim još davne 1920. godine. Već je tada Merz anticipirao ono što se dogodilo nekoliko godina kasnije. „U ljudskim

⁴⁶ Čim je crkveni autoritet počeo da ističe načelo, da ordinariji moraju voditi Katoličku akciju, Seniorat je tajnim dopisom pozvao svećenike i laike na otpor, a Merz je optužen da krivo naučava tj. da favorizira „pravila i paragrafe stranih organizacija, gdje su drukčije kulturne, socijalne, političke i crkveno-političke prilike nego što su kod nas“. AIM, Guberina, Augustin. „Zelena knjiga“.

⁴⁷ AHBK u Zagrebu, „Orlovski savez“, br. 568- 923., poseban fascikl 35.

⁴⁸ KNIEWALD 1926: 321.

⁴⁹ AIM, „Seniorat dokumenti“, Izvještaj br. 3, 26. 4. 1923., F 3, 27.

⁵⁰ MERZ 1923a: 1-3.

se dušama odigrava čitava historija čovječanstva. Sve ono što mi nazivamo historijom samo je projekcija svega onoga, što se događa u ljudskim dušama. Želimo li dakle postati nosioci velike katoličke misli, tada moraju sve naše organizacije neprestano naglašavati, da je duboki i intenzivni religiozni život jedini preduvjet, da se odgoje veliki pojedinci, koji će svojim životom realizirati svoje velike ideje [...]“.⁵¹ I najveći kritičar đačkog tečaja Stjepan Podolšak, priznaje u „Luči“, da ga se „najdublje dojmio referat dr. Ivana Merza. To je novo shvaćanje, ili recimo duboko, ispravno shvaćanje našega rada, života, naše borbe i osvajanja. [...] Ne bi li i naše đaštvo nakon Euharistijskog kongresa pošlo temeljito na svim linijama smjernicama koje je on udario!“⁵² Merz tada još nije javno spominjao ime Katolička akcija, no sigurno je da su njegove misli proizlazile iz crkvenih dokumenata, napose enciklike *Ubi arcano Dei*.

Katoličku akciju Pija XI., koju je Merz tako snažno podupirao i pokušavao uvesti u katoličke organizacije, mnogi su osporavali i suprotstavljali joj suvremeni jaki Katolički pokret, jedinstven u kulturnim, socijalno-političkim i ekonomskim pitanjima, smatrajući da vjerska dimenzija nije dostatna, štoviše, ona je po njima sekundarna. Pokušaj odvajanja KA od stranačke politike, napose Hrvatske pučke stranke, odnosno njezina departizacija, nije bila dočekana s odobravanjem od seniorskog vodstva u Zagrebu. Jedan od glasnijih seniora bio je vlč. Janko Šimrak, koji je odmah ustvrdio da „izvanstranačnost nema smisla“.⁵³ Razloge za to treba tražiti najprije u već spomenutoj Hrvatskoj pučkoj stranci koja je osnovana u režiji HKS-a i koja je postala politička grana HKP-a, a njezin program bio je obavezan za sve članove Pokreta. Uz nju, tj. uz HPS, postojale su još: vjerska, prosvjetna i socijalno-ekonomska grana, koje su bile diskretno, ali čvrsto međusobno povezane u Senioratu, koji je preuzeo vodstvo pokreta, a njegovi članovi proizašli su iz đačkih organizacija unutar HKP-a.⁵⁴

Merzova inicijativa o uvođenju Katoličke akcije u sve organizacije HKP-a, naišla je u početku na žestok otpor „Roguljine skupine“, tj. Seniorata, koji su smatrali, da ono što predlaže Merz, njih ne obvezuje. Naime, Seniorat je smatrao da KA Pija XI., kako ju je dr. Merz od 1923. sustavno propagirao, ne obvezuje i hrvatske katolike. Štoviše, Merza se počelo optuživati da je „stao ubacivati u javnost probleme, koji su aktualni drugdje, a ne kod nas“. Tako je vlč. Janko Šimrak rekao: „Kad bi doslovno primijenili talijanske organizacijske oblike na naše prilike, staro bi uništili, a nova ne bi ništa stvorili“.⁵⁵ Katolička akcija, kako su je predstavljali

⁵¹ MERZ 1920: 4.

⁵² PODOLŠAK 1923: 13.

⁵³ Uredništvo. 1927. Uzroci trzavicama u katoličkim redovima i polemika msgr. J. Šimraka. *Vrhbosna*, Sarajevo, 9: 46.

⁵⁴ AIM, GUBERINA 1933.

⁵⁵ AIM, GUBERINA 1933.

Ivan Merz, Ivo Protulipac i vodstvo Hrvatskog orlovskog saveza, trebala je za sve one koji ju prihvate, izvršiti preobrazbu unutar svojih organizacija, depolitizirati i staviti pod jurisdikciju katoličkih biskupa. Katoličkoj akciji, koja se temeljila na vjerskom nauku, bio je neprihvatljiv bilo kakav oblik političke i stranačke djelatnosti. Sporne točke koje su se pojavile između dr. I. Merza, pobornika KA, i većine članova Seniorata bile su: uloga svećenika u KA i uopće u Katoličkom pokretu, ovisnost KA od mjesnog biskupa, potpuna neovisnost KA od svake političke stranke, neovisnost KA od tajnog Seniorata i rad KA prema načelima Svete Stolice.

Merz se zbog toga već 1924. htio ispisati iz Seniorata, jer je Seniorat vrlo rigidno isticao da je „katolički pokret kod Slovenaca i Hrvata nacionalni i socijalno-ekonomski pokret“ u kome „izvanstranačnost nema smisla“. Sustavno favoriziranje Hrvatske pučke stranke od strane Seniorata bilo je u suprotnosti s naukom Pija XI. Upravo zato Merz je neprestano naglašavao, da se kršćanska obnova ima provoditi po načelima KA, ali izvan i iznad svake političke stranke. Stoga rad katoličkih organizacija ne smije biti povezan s političkom strankom, niti se koga može siliti da glasuje za Pučku stranku.⁵⁶

Koliko se Merz snažno zauzimao za izvanstranačnost KA, govori i njegovo pismo upućeno o. fra Kreši Pandžiću, kateheti-franjevcu u Mostaru, u kojemu između ostalog piše: „Mi u našem radu nijesmo nikad išli za nikakvim političkim ciljevima. Mogu ti reći specifikum koji nas je odijelio od Seniorata, nijesu bili nacionalni motivi. Jedini je razlog, da smo željeli provesti Smjernice Sv. Stolice i s tim u vezi da potenciramo religiozne zahtjeve, to jest, da uzgajamo apostole, koji će učiniti više negoli su kao kršćani strictissime dužni [...] Program još nije-smo izveli i užasno je teška borba i unutar naših redova, da svladamo modernog Golijata u nečudorednim običajima. To je bila naša želja. Čudno je to: mi smo išli za tim religioznim ciljevima, kao samo od sebe, naša je mladež, a da za tim nismo išli počela sama od sebe više naglašavati hrvatstvo. Naravno, o tome svaki imade slobodne ruke: samo tu činjenicu konstatiram [...]. O konkretnim političkim pitanjima ne mogu te izvijestiti, jer ih ne pratim. Jedino znam, da ne možemo u savjesti nikoga siliti da bude u HPS i da ne smijemo nazivati nekatolikom tko se ne slaže s HPS. Isto tako je jasno, da je od najveće štete za vjeru, kada svećenici idu u političku agitaciju i postanu čuvari kutija; pogotovu, kada se dešava, kao kod nas, da se svećenici u istom mjestu politički bore jedan proti drugome. Inače mislim, da se valja mnogo moliti, da dobijemo za politiku ne samo dobre katolike, već i dobre stručnjake. Nije dosta htjeti voditi katoličku politiku, već treba i znati katoličku politiku voditi.“⁵⁷

⁵⁶ AIM, „Dnevnik D. Kniewalda“ (rukopis).

⁵⁷ AIM, Pismo Ivana Merza kateheti-franjevcu (rukopis).

Merz je od osnivanja HOS-a sve do svoje smrti intenzivno zastupao svoja stajališta od kojih nije odstupio niti u jednom trenutku. Naime, poslije smrti dr. I. Merza, u javnosti se htio stvoriti dojam kao da je dr. Merz bio do smrti senior i pristaša teze, da je svaki katolik u savjesti dužan glasovati za bivšu Hrvatsku pučku stranku. I sam dr. Dragutin Kniewald, svjedok događaja, navodi kako Merza nisu vodili nikakvi stranački pa ni politički motivi, „štoviše, on je nastojao upravo oko toga, da hrvatske katolike okupi i ujedini na isključivo vjerskoj bazi, kako su tražile direktive Svete Stolice o Katoličkoj akciji“.⁵⁸

Nakon što je sukob između svećenika – pučkaša, tj. pristaša HPS-a i svećenika koji su bili indiferentni prema HPS-u, dosegao vrhunac, Biskupska konferencija je odlučno naglasila da „organizacije Katoličke akcije nisu i ne smiju biti mjesto za politiziranje, a još manje za strančarstvo, jer njihovi članovi mogu da budu pristaše raznog političkog smjera i različitih stranaka, samo ako su i oni inače ispravni i praktični katolici, odani sinovi Crkve, a politika koju zastupaju i stranke kojima pripadaju, nemaju u svojem programu kulturnih načela, protivnih evanđelju, ili ako ne rade protiv njih“.⁵⁹ Upravo zbog tenzija koje su bile sve učestalije i čestih polemika u tisku, biskupi Kraljevine SHS izdali su posebnu okružnicu, kojom zabranjuju „svako osuđivanje pojedinih lica, a najpače svećeničkih, jesu li poradi svoje stranačke pripadnosti zaista pravi katolici ili nisu, jer takovo suđenje pripada samo sv. Crkvi. Crkva se ne veže ni za koju političku stranku, niti koja predstavlja Crkvu: i ako koja politička stranka stoji na kulturnom stanovištu sv. Crkve, ona time čini svoju dužnost“.⁶⁰

Koliko se dr. Ivan Merz zdušno zauzimao za KA svjedoči i njegovo pismo, što ga je kao tajnik HOS-a poslao apostolskom nunciju mons. Hermenegiliu Pellegrinettiju u Beograd, u kojemu iznosi genezu sukoba u HKP-u. Merz piše o politizaciji HKP-a koji koči uspješan rad oko kršćanske obnove. „Oko 200 svećenika pristaje kod nas uz HPS i gotovo svi članovi Seniorata [...], dok ostatak od oko 1800 svećenika ne pristaje ni uz HPS ni uz Seniorat [...], tako je katolički pokret dospio na mrtvu točku. Uvijek ista lica, sve ostaje kao u zatvorenom krugu, jer i u HPS-u i na drugim područjima rade ista lica. To je zato, jer 9/10 klera ne pristaje uz čisto politički programa HPS-a [...], koji ide za tim da se stvori novi jedinstveni jugoslavenski narod, kako je to tražio P. Rogulja u *Senijorskom Vjesniku* 1919. (Vrhovni cilj). Golema većina hrvatskog klera neće dakle da surađuje ni u katoličkom pokretu, a ni u Katoličkoj akciji, jer se boji, da bi time služila čisto političkim ciljevima HPS-a i Seniorata, kao ‘vrhovnog foruma’ čitavog katoličkog gibanja. Da se dakle uzmogne proširiti rad Crkve u našem narodu treba čitav naš rad oko rekristijanizacije učiniti neovisnim od HPS-a. Treba čitav kler

⁵⁸ AIM, „Dnevnik D. Kniewalda“ (rukopis).

⁵⁹ Arhiv HBK, „Prezidij“, br. 218. od 12. listopada 1928.

⁶⁰ Arhiv HBK, „Prezidij“, br. 233. od 12. listopada 1928.

zainteresirati za Katoličku akciju i ponovno uspostaviti jedinstvo klera, da kler ne bude više podijeljen u dva tabora, kako je to učinio Seniorat [...]“.⁶¹

Cijela 1925. godina bila je u znaku sukoba između HKS-a, kao predvodnika HKP-a, i HOS-a koji se postavio na načela KA. Spor je zapravo okarakteriziran kao tzv. radni spor Jugoslavenske katoličke đačke lige (JKĐL) i HOS-a, koji je tijekom 1926. dosegao svoju najvišu točku. Seniorat je inzistirao na tezi da sve đačke organizacije trebaju biti pod jurisdikcijom JKĐL-a, koju bi tada Seniorat mogao lakše kontrolirati. Dr. Ivan Merz je smatrao da taj spor može riješiti jedino Episkopat, čijim odlukama se moraju obje strane povinovati.

Dugo najavljivana biskupska konferencija održana je u Zagrebu od 11. do 20. listopada 1926., na kojoj su se imala riješiti sporna pitanja vezana uz HKP i KA. Sastanak biskupa završio je zaključkom da Seniorat mora provesti reforme u svojoj organizaciji i prilagoditi se načelima KA Pija XI. Prema riječima nadbiskupa Bauera, KA je zapravo bila: „Savez organizovanih (laičkih) katoličkih sila za afirmaciju, proširenje, primjenu i obranu katoličkih načela u životu individualnom, porodičnom i društvenom“.⁶² Prema Baueru, sve katoličke organizacije trebaju biti pod crkvenim autoritetom, jer to zahtijevaju načela Katoličke akcije. Iako time spor nije bio prestao, bilo je svima jasno da je Episkopat osudio seniorsku koncepciju HKP-a. Snažno je to potreslo redove HKS-a, jer je BK riješila spor u prilog HOS-a. Time je zapravo Seniorat i formalno-pravno prestao biti „vrhovnim forumom“ te je bio izjednačen sa svim ostalim katoličkim organizacijama. Time je samo na trenutak prestao pritisak na HOS, odnosno KA, koju je Merz sustavno favorizirao.

Dr. Merz je bio osobno zadovoljan rezolucijama BK, pa je i u jednom svom zapisu, koji nalazimo u Arhivu I. Merza, zabilježio: „Jučer, 7. decembra 1926. oko 6 sati uvečer rekao mi je preuzvišeni g. nadbiskup dr. A. Bauer u svom salonu ove riječi: ‘Ustvari je Seniorat osuđen. Mi smo se biskupi stavili na suprotno stajalište od Seniorata’ [...]“.⁶³

Bila je to ujedno pobjeda Merzove koncepcije koja je podrazumijevala depolitizaciju svih katoličkih organizacija unutar HKP-a i istovremeno uvođenje načela KA u sve đačke organizacije.

Sukobi između HOS-a i HKS-a i borba za dominacijom nastavili su se i nakon toga, iako je Episkopat i na sjednici od 18. listopada 1926. zabranio svaku javnu raspravu. Rasprava u tisku i na brojnim sastancima bila je samo pokušaj relativiziranja kako svih dogovora i odluka sa sastanaka, tako i odluka Episkopata. Seniorat je revno, gotovo ritualno slijedio svoj način rješavanja spora sve do 1929., kada je rad svim katoličkim organizacijama bio zabranjen.

⁶¹ AIM, Pismo Ivana Merza mons. Hermenegili Pellegrinettiju od 28. kolovoza 1927. (rukopis).

⁶² AIM, F 2, 1 Priopćenje nadbiskupa Bauera Predsjedništvu Seniorata, Zagreb, 21. listopada 1926.

⁶³ AIM, F 2, 64. „Merzove privatne bilješke“. Merzov autograf nosi nadnevak 8. prosinca 1926.

Zaključak

Dr. Ivan Merz već je zarana identificirao animozitete, sporove i sukobe unutar Hrvatskoga katoličkog pokreta. Prepoznao je i prihvatio nauk Katoličke crkve koji ga je usmjerio i omogućio da lakše usvoji sve sadržaje i opredijeli se za Katoličku akciju kao organizirano djelovanje laika u hijerarhijskom apostolatu. Njegovo aktivno angažiranje i rad na utemeljenju Hrvatskoga katoličkog omladinskog saveza i Hrvatskoga orlovskog saveza kao prvih organizacija koje su prihvatile načela Katoličke akcije, doveli su do toga da su unatoč nasrtajima Hrvatskoga katoličkog seniorata, te organizacije uspješno spojile te očuvale svoju samobitnost. Dr. Merz dao je orlovstvu jaku vjersko-katoličku i odgojnu dimenziju koja se upravo po tome razlikovala od organizacija Hrvatskoga katoličkog pokreta, konkretno Lige i Domagoja, koje je aktivno poticao Hrvatski katolički seniorat. U trenucima najžešćih sukoba, kada je došlo do rascjepa, uspio je sačuvati mir i duh katoličkih organizacija i povezati ih upravo na katoličkim načelima.

Organizacije Hrvatskoga orlovskog saveza i Saveza hrvatskih orlica postale su najbrojnije organizacije ne samo u Hrvatskoj, već i Bosni i Hercegovini. Dr. Ivan Merz je u organizacije Hrvatskoga orlovskog saveza ugradio originalne ideje Katoličke akcije, ali ne samo pastoralne, prosvjetne, pedagoške, humanističke, već je tim organizacijama davao poticaje za rad na opće dobro.

Ako bismo željeli nešto originalno kod dr. Ivana Merza, onda je to u prvom redu svetost njegova života i dosljednost kojom je slijedio katolički nauk i promicao načela Katoličke akcije u organizacije HOS-a i SHO-a.

Bibliografija

Kratice

AHBK - Arhiv Hrvatske biskupske konferencije

AIM - Arhiv Ivana Merza

BS - Bogoslovska smotra

KT - Katolički tjednik

KL - Katolički list

GBBS - Glasnik Biskupije bosanske i srijemske.

SV - Seniorski Vjesnik

Izvori

Arhivski fondovi

Arhiv Ivana Merza (AIM) u Zagrebu

- Bilješke iz duhovnih vježbi, 7. XI. 1923. (rukopis).
- Dnevnik Ivana Merza (rukopis).
- Dnevnik Dragutina Kniewalda (rukopis).
- Guberina, Augustin. 1933. Zelena knjiga, Šibenik.
- Guberina, Augustin. 1937. *Non Quis, sed Quid, Sukob dviju ideja (Domagojizma i Katoličke akcije u hrvatskom katolicizmu)*, Šibenik.
- Kniewald Dragutin, „Životopis dr. Ivana Merza“ [neobjavljeno], rukopis.
- Merzov autograf - nadnevak 8. prosinca 1926., F 2, 64.
- Orlovstvo i prilike u katoličkom pokretu, Zagreb, 1927.
- Pismo I. Merza Jugoslavenkoj orlovske zvezi od 2. studenog 1923.
- Pismo Ivana Merza Episkopatu, F 25, 8.
- „Pravila Hrvatskog orlovske saveza“ (rukopis).
- Pismo Ivana Merza kateheti-franjevcu fra Kreši Pandžiću (rukopis).
- Pismo Ivana Merza mons. Hermenegili Pellegrinetti od 28. kolovoza 1927.
- Priopćenje nadbiskupa Bauera Predsjedništvu Seniorata, Zagreb 21. listopada 1926., F 2, 1.
- Privatne bilješke Ivana Merza (rukopis).
- Seniorat poslije biskupske konferencije, 1926.
- Seniorat dokumenti: „Izvjestaj br. 3, 26. 4. 1923.“, F 3, 27.
- Zapisnik Hrvatskog katoličkog omladinskog saveza (rukopis).
- Zapisnik Hrvatskoga orlovske saveza (HOS-a).
- Arhiv Hrvatske biskupske konferencije, Zagreb
- Orlovski savez, br. 568- 923, poseban fascikl 35.
- „Prezidij“, br. 218, od 12. listopada 1928.
- „Prezidij“, br. 233, od 12. listopada 1928.
- Hrvatski državni arhiv (HDA) u Zagrebu
- Fond 890, 8298/1928., personalni spisi državnih službenika Zemaljske vlade, pokrajinske uprave, oblasnih uprava, Savske banovine, „Banovine Hrvatske“ i ministarstva NDH; 1892.-1945. [1946.-1951.]

Literatura

- GRGEC, Petar. 1940. *Krvava služba. Ratne uspomene*. Zagreb: Jeronimska knjiga.
- GUBERINA, Augustin (Ivo). 1937. *Non Quis, sed Quid, Sukob dviju ideja (Domagojizma i Kat. akcije u hrvatskom katolicizmu)*. Šibenik.
- Hrvatski biografski leksikon*, 1. izd., s. v. „Grgur Galović“.
- Hrvatski biografski leksikon*, 1. izd., s. v. „Josip Gunčević“.
- KRIŠTO, Jure. 1994. *Prešućena povijest*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- MATIJEVIĆ, Zlatko. 1998. *Slom politike katoličkog jugoslavenstva*. Zagreb: Dom i svijet.

- NAGY, Božidar. 2002. Uzroci podjele u Hrvatskom katoličkom pokretu. U *Hrvatski katolički pokret*, ur. Zlatko Matijević. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- PILEPIĆ, Antun. 1938. In *aedificationem. Pismo svećenika braći svećenicima o problemima naše Katoličke akcije* (rukopis).
- PROTULIPAC, Ivan. 1926. *Hrvatsko orlovstvo*, Zagreb.
- ŠANJEK, Franjo. 2002. Katolička akcija: Zašto novi način katoličkog udruživanja. U *Hrvatski katolički pokret*, ur. Zlatko Matijević. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- VERAJA, Fabijan. 1998. *Ivan Merz, pioniere dell'azione cattolica in Croazia (1896-1928)*. Roma: Libreria editrice Vaticana.

Članci u novinama

- BAKŠIĆ, Stjepan. 1925. Katolički pokret i Katolička akcija. *Katolički list* 51: 667.
- GRGEC, Petar. 1921. Noviji katolički pokreti među Hrvatima. *Luč* 2: 46.
- GUBERINA, Augustin, 1928. Da li u Katoličku akciju ili Domagojski pokret? *Katolički tjednik* 36: 3.
- Jugoslavenstvo, 1914. *Dan*, Split. 24: 1.
- KNIEWALD, Dragutin. 1926. Iz savremenog crkvenog života. *Bogoslovska smotra* 4: 321.
- MAHNIĆ, Antun. 1904. Sveta Stolica i pokret Hrvata katolika. *Hrvatska* 50: 115.
- MERZ, Ivan. 1920. Što hoćemo. *Zora-Luč* 1: 4.
- MERZ, Ivan. 1923a. Sticanje podmlatka. *Luč* 1-2: 1-3.
- MERZ, Ivan. 1923b. Mir Kristov u kraljevstvu Kristovu. *Mladost* 7: 95.
- MERZ, Ivan. 1924a. Katolička akcija u Italiji. *Katolički list* 1: 4.
- MERZ, Ivan, 1924b. Nove smjernice omladinskog pokreta. *Katolički list* 1: 10-11.
- Nacionalistički pokret, 1914. *Dan* 14: 1.
- N. N. 1918. Pismo uredništvu. *Luč* 9: 6.
- N. N. 1927. Hrvatski katolički pokret. *Vrhbosna* 4-5: 69-70.
- PODOLŠAK, Stjepan. 1923. Novi smjer. *Luč* 4: 13.
- ROGULJA, Petar. 1916/17. Pred zoru (Prilog ideologiji katoličkog pokreta u Hrvatskoj), *Luč* 1: 125-135.
- Uredništvo. 1921. *Seniorski Vjesnik* 10: 2.
- Uredništvo. 1922. *Mladost* 11-12: 137.
- Uredništvo. 1922. *Mladost* 11-12: 137-138.
- Uredništvo. 1923. *Mladost* 5:62.
- Uredništvo. 1923. *Mladost* 7: 100-101.
- Uredništvo. 1923. Blagoslov od Pape. *Mladost* 8: 106.
- Uredništvo. 1923. *Mladost* 9: 137-141.
- Uredništvo. 1923. Ubi arcano Dei. *Vrhbosna* 3-4: 17-27.

Uredništvo. 1924. Pastirski list Vrhbosanskog nadbiskupa svemu svećenstvu Vrhbosanskom o katoličkom Orlovstvu. *Katolički list* 18: 211.

Uredništvo. 1925. Pastoralna poslanica od 23. kolovoza 1923. br. 105/Pr. *Katolički list* 53: 748.

Uredništvo. 1927. Uzroci trzavicama u katoličkim redovima i polemika msgr. J. Šimraka. *Vrhbosna* 9: 46.

Dr Ivan Merz, Implementer of Catholic Action in Croatia

Dr Ivan Merz had early identified animosities, disputes and conflicts within Croatian Catholic Movement (HKP). He recognized and accepted teaching of the Catholic Church which guided him and enabled him to easier acquire all contents and commit himself to Catholic Action as an organized lay action in hierarchical apostolate. His active engagement and work on foundation of Croatian Catholic Youth Alliance and Croatian Eagle Alliance as the first organizations to accept the Catholic Action, led to the fact that in spite of attacks of Croatian Catholic Seniority, they successfully merged and preserved their identity. Dr Merz gave Eaglehood strong religious-catholic and educational dimension which was precisely because of that different from organizations of Croatian Catholic Movement, precisely League and Domagoj, which were actively encouraged by the Croatian Catholic Seniority. In moments of the strongest conflict, when the split occurred, he managed to maintain the peace and the spirit of catholic organizations and link them precisely with catholic principles.

Organizations Croatian Eagle Alliance and Croatian Eagle Women Alliance became the most numerous organizations not only in Croatia but also in Bosnia and Herzegovina. Dr Ivan Merz built in organizations Croatian Eagle Alliance the original ideas of Catholic Action but not only pastoral, educational, pedagogical, humanistic but also gave those organizations incentive for work for the benefit of all.

If we would like something original in Dr Ivan Merz, then in the first place it is the sanctity of his life and consistency with which he followed the catholic teaching and promoted the principles of Catholic Action in organizations of Croatian Eagle Alliance and Croatian Eagle Women Alliance.

Key words: Ivan Merz, Catholic Action, Croatian Catholic Movement, Croatian Catholic Seniority, Croatian Eagle Alliance, Croatian Catholic Youth Alliance, Croatian Eagle Women Alliance.

Ključne riječi: Ivan Merz, Katolička akcija, Hrvatski katolički pokret, Hrvatski katolički seniorat, Hrvatski orlovski savez, Hrvatski katolički omladinski savez, Savez hrvatskih orlica.

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI 43

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

The logo for FF press, featuring the letters 'FF' in a stylized font with a horizontal line through them, followed by the word 'press' in a lowercase, sans-serif font.

ZAGREB 2011.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 43

Izdavač / Publisher

Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
FF-press

Za izdavača / For Publisher

Damir Boras

Glavni urednik / Editor-in-Chief

Hrvoje Gračanin

Uredništvo / Editorial Board

Bruna Kuntić-Makvić (stara povijest), Zrinka Nikolić Jakus (srednji vijek),
Hrvoje Petrić (rani novi vijek), Željko Holjevac (moderna povijest),
Tvrтко Jakovina (suvremena povijest), Silvija Pisk (mikrohistorija i zavičajna povijest),

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Board

Denis Alimov (Sankt Peterburg), Živko Andrijašević (Nikšić), Csaba Békés (Budapest), Rajko Bratož (Ljubljana), Snježana Buzov (Columbus, Ohio), Svetlozar Eldarov (Sofija), Toni Filiposki (Skopje), Aleksandar Fotić (Beograd), Alojz Ivanišević (Wien),
Egidio Ivetić (Padova), Husnija Kamberović (Sarajevo), Karl Kaser (Graz),
Irina Ognyanova (Sofija), Géza Pálffy (Budapest), Ioan-Aurel Pop (Cluj),
Nada Proeva (Skopje), Alexios Savvides (Kalamata), Vlada Stanković (Beograd),
Ludwig Steindorff (Kiel), Peter Štih (Ljubljana)

Izvršna urednica za tuzemnu i inozemnu razmjenu /

Executive Editor for Publications Exchange

Kristina Milković

Tajnik uredništva / Editorial Board Assistant

Dejan Zadro

Adresa uredništva

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120 150, 6120 158, faks ++385 (0)1 6156 879

Časopis izlazi jedanput godišnje

Ovi su Radovi tiskani uz financijsku potporu
Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske,
Zaklade Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti,
znanstvenog projekta „Triplex Confinium - hrvatska višegraničja
u euromediterranskom kontekstu“

Naslovna stranica

Iva Mandić

Grafičko oblikovanje i računalni slog

Marko Maraković

Lektura

Julija Barunčić Pletikosić

Tisak

Hitra produkcija knjiga d.o.o.

Tiskanje dovršeno u prosincu 2011. godine

Naklada

250 primjeraka

*Časopis je u digitalnom obliku dostupan na Portalu znanstvenih časopisa
Republike Hrvatske „Hrčak“ <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*